

ABAÚJ-TORNA MEGYE SZENT LÁSZLÓ-FALKÉPEI

MAGYAR ZOLTÁN

A 900 éve meghalt László király a magyar középkor egyik leginkább tisztelt szentje volt. Népszerűsége felülmúlta az országalapító István királyét is, köszönhetően annak a talán már életében is formálódó mondai hagyománynak, mely utóbb középkori kultuszának markáns részévé vált. Bekerült egyházi legendájába, azokba a krónikákba, melyek voltaképpen egy elveszett ősgesztára-joculátor eposzra tekintenek vissza – és az európai képzőművészetben egyedülálló módon része lett a szent király ikonográfiájának is.

Leglátványosabban kétségkívül azon falképciklusokban érhető tetten mindez, melyek a király kerlési kalandját festették meg középkori templomaink falán, s melyek a XIV–XV. században a történelmi Magyarország egész területén elterjedtek. Kivált a határvidékeken, ahol az ott élők számára mindennapi kultúrkinccsük részeként, életük analógiájaként is megfogalmazódtak László országvédő harcai. A falképciklusok mellett azonban sűrűn találkozni a király egészalakos ábrázolásaival is, olykor a másik két magyar szent királlyal, avagy csak Istvánnal együtt megfestve.

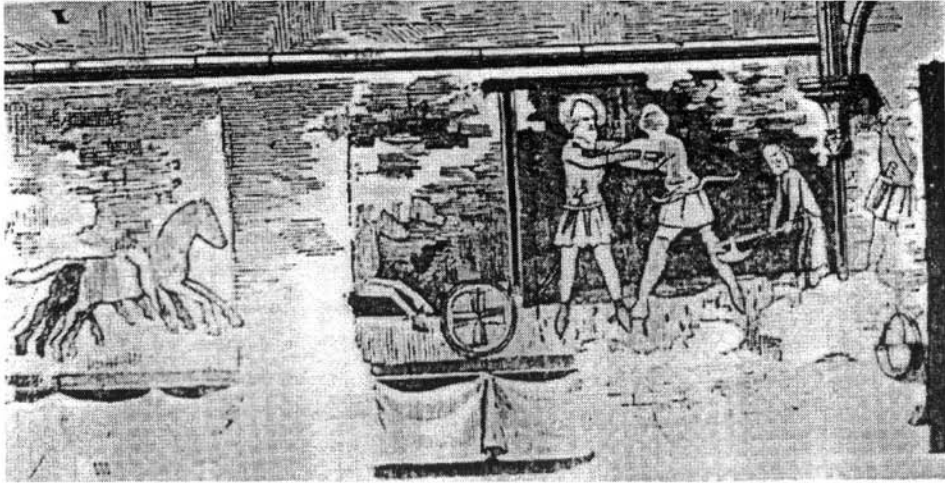
Dolgozatunkban ezen Szent László-ábrázolásokat kívánjuk számba venni a történelmi Abaúj-Torna vármegye területén. Erdély és a nyugati határszél mellett kétségkívül Északkelet-Magyarország volt a László-tisztelet egyik legjellemzőbb régiója. Az itt található Szent László-falképek száma a székelyföldi emlékekkel vetekszik, s ezen előfordulások nagyrészt ugyancsak e tájék magyar etnikumú határőr népességéhez köthetők. Gömörben az ún. gömörörök, a Szepességben a lándzsásnemesek alkották ezt a társadalmi bázist, és bár a tornai várispánság területén e határvédelmi funkciók a XIV. századra már régen elvesztették aktualitásukat, Szent László kultusza nagyon is elevenen élt (lásd a Szádelői-völgy mondavilágát, a debrődi búcsújárást stb.). Épp ezért csak látszólag meglepő, hogy Torna és Abaúj területén ugyancsak számos László-falképről van tudomásunk. S bár ezek közül manapság jószerevel alig látható valami, a történelmi források beszédesen vallanak a már elpusztult avagy mész alatt rejtőző értékeinkről.

Északkelet-Magyarország kapujában, Kassán a kora gótikus Szent Mihály-kápolnában a szent király egyik legrégebbi falképciklusát találhatjuk. Sajnos, az immár két évtizede eltartó kápolnarestaurálás még mindig nem jutott nyugvópontjára, így a freskóké sem, melyeket múlt századvégi díszítő festés takar. A kápolna még a XIII. században épült, s eredetileg temetőkápolnának szánták.¹ Erre utal, hogy a középkor végéig cinterem övezte, s csak a XVIII. század végén szűnt meg (városi rendeletre) a temetkezés az épület körül.

A kápolna déli falán lévő falképek 1871-ben kerültek elő, s Rómer Flóris tette közzé a sorozatot fametszeten, Myskovszky Viktor színes másolata nyomán.² E másolat

¹ Egyes vélemények szerint csontkamrának (ossárium) készült.

² Rómer Flóris: Régi falképek Magyarországon. Budapest, 1874. 35.; László Gyula: A Szent László-legenda középkori falképei. Budapest, 1993. 144.

alapján egészen biztosan csak a birkózás jelenete ismerhető fel, ugyanis ez van a legjobb állapotban. A képen a glóriás, szakállas király (igaz, koronája nem vehető ki) fogózik össze a derekára íjjat csatolt kunnal, akinek lábánál a leány éppen lesújt a bárdal. László balján egyenes kardja csüng, övében rövid, nyeles tőr látható. Az ezt követő lefejezésből csak a király alakja maradt meg, ám az előrehajló mozdulatból nyilvánvaló, hogy miről is van szó. Problémásabb az első kép, melyen mindössze vágató lovak kontúrjai fedezhetők fel. A László-ikonográfia logikájából következően ez csak az üldözés jelenete lehet, melynek során csoportos üldözést ábrázolt a falkép készítője. E sorozat koraiságára vall, hogy minden bizonnyal a legenda rövidebb változatát ábrázolták s hogy nem is a megszokott északi falon, valamint az, hogy még a kápolna boltozása előtt készítették, ugyanis az egyik gyémkő belelóg a képekbe. Keletkezése valószínűsíthetően a XIV. század legelejére datálható.

A történeti Abaúj megyében még két településen tétélezhető fel a László-legenda. Az egyik a Kassához közeli Csécs, amelynek plébániatemplomáról Myskovszky eképen tudósít: „...Öreg emberek tanúsága szerint a templom északi falán egy nagy csata-kép volt festve, talán Szt. Lászlónak a kunokkal vívott csatáját ábrázolta.”³

A Hernád menti *Vízoly* töredékes sorozatát meglehetősen mostohán kezelte eddig a szakirodalom. A szász telepítésű község templomát még az Árpád-korban építették, ám a várral rendelkező, oppidumnak mondott község idővel nagyobb egyházat igényelt, így a XIV. században a meglévő templomrészhez egy tágasabb hajót építettek. Ekkor készülhettek a hajó híres falképei is, köztük az északi fal László-ciklusa, mely manapság rendkívül megviselt állapotban van. Az 1944-es feltárás a legendát részben elpusztította, részben átalakította, a nyolcvanas években folytatott restaurálások pedig nem hoztak látványos eredményt a ciklus képeit illetően, melyek közül mindössze a kivonulás és az ütközet volt felismerhető.⁴ A vízolyi sorozat kapcsán Jánó Mihály úgy véli,

³ Myskovszky Viktor: A csécsi templom és régi falfestményei. Archeológiai Értesítő, 1893. 327.

⁴ Lukács Zsuzsa: A Szent László-legenda a középkori magyar falképfestészetben. (In: Athleta Patriae, 1980. 203.); Radocsay Dénes: A középkori Magyarország falképei. Budapest, 1954. 237.; Radocsay Dénes: Falképek a középkori Magyarországon. Budapest, 1977. 173. A felső mező nyugati falán található, alatta még egy festékréteget fedeztek fel.

hogy az a hét északkeleti vármegye gyepűvédő székelyeinek László-hagyományaival is kapcsolatba hozható, ugyanis e terület Abák utáni új urai, a nádori méltóságot viselő Drugethek Vizsolyban tartották bírói széküket. 1330-ban Drugeth János Újvár, Gömör, Borsod, Zemplén, Ung, Bereg és Ugocsa megyéknek tartott itt gyűlést, az 1331. és 1332. évi tanácskozást pedig röviden csak a hét vármegye gyűléseként emlegetik a történeti források.⁵

A középkor folyamán néha Torna vármegyéhez tartozó borsodi *Szalonna* református templomában is megfestették László király legendáját a XIV. század folyamán. Az északi fal freskóit Gróh István tárta fel 1922-ben, s Antiochiai Szent Margit legendája felett – mely ciklus középkori falfestészeti anyagunk egyik legmegkapóbb naiv emléke; nem véletlenül nevezi Bálint Sándor „Biblia Pauperum”-nak, azaz szegények bibliájának – a kerlési kaland nyomait is megtalálta. Mint írja: „...Találhatók még a hajó északi falán a mész alatt lovas alakok görbe kardokkal, egyik alakon sapka volt és a lován vörös takaró. Valószínűleg a szokásos Szent László kunokkal vívott csatáját ábrázolták ezen a falon.” A fragmentumokról nem készültek fényképek vagy akvarellmásolatok, ami már csak azért is sajnálatos, mivel a lakosság e freskókat még ugyanabban az évben levette.⁶ Valószínűleg e képeket is ugyanaz a személy készítette, aki a Margit-legendán dolgozott. Mindezt csak azért szükséges megemlíteni, mert nem valószínű azon feltételezés, hogy mestere azonos azzal a Szepesi Andrással, aki társaival együtt 1426-ban díszítette falképekkel a templom diadalívét. A László-legendá ennél közel egy századdal korábban keletkezhetett.

A Gömör határán fekvő Torna megyei „Haaskuth”-at több oklevél is említi a középkor folyamán. IV. Béla 1243-as adománylevelében az itt álló kolostort megerősítette birtokjogaiban. *Hárskút* falut ekkor még nem említik, de bizonyára megvolt már. E kolostor talán még a bencéseké lehetett, ám a régi mézforrási cisztercita apátságot – melynek alapítását 1411-re teszik – szintén ide lokalizálják a kutatók.⁷ A pelsőci Bebeknek 1430-ban 34 adózó jobbágyportájuk volt itt, vámot is szedtek benne, tehát jelentős település volt.⁸ A kolostor a XVI. században szűnt meg. A község mai egyháza a régi kolostortemplom helyén áll, s magába foglalja annak fennmaradt részeit is. Így a hajó és a szentély falait, amit a ma látható festés alatt XV. századi freskók borítanak.

A hajó északi falán ábrázolt László-falképciklusról egy 1754-ből származó feljegyzésből tudunk: „Exstat in vico Hascheuthiensi provinciae Gemeriensis ad Rosnaviem pervetusta pictura, et Sancti illius Regis et Cuni ac puellae in equis insidentium.” (A gömöri tartományban, közel Rozsnyóhoz, Hárskút faluban egy igen régi kép a szent királyt, a kunt és a leányt lovon ábrázolja.)⁹ A falképet már a XVIII. század végén elvakolták. Ma a legendából semmit sem láthatunk. Bár a templom középkori falképeinek egy részét az 1960-as években restaurálták, a minden bizonnyal meglévő üldözés – és a remélhető többi jelenet – feltárása még várat magára.

5 Jánó Mihály: Hitvédelem és határőrség. (In: Népi vallásosság a Kárpát-medencében I. Szerk.: Lackovits Emőke) Veszprém, 1991. 208.

6 Kerny Terézia: „Keresztény lovagoknak: oszlopa”. (In: *László Gyula: A Szent László-legendá középkori falképei.*) 1993. 212.; *Leszih Andor: A szalonnai templom.* Herman Ottó Múzeum Évkönyve I. (1957) 141–143. Miskolc; *Radocsay* 1954. 212.

7 Tököly Sándor: Román kori templom Hárskúton. Új Tükör, 1986. 10.; A bencésekre utal a „Bencés lápa” dűlőnév; valószínűleg átadták helyüket a cisztercieknek.

8 Csánky Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I. Budapest, 1890. 238.

9 Timon Sámuel: *Imago Novae Hungariae, raepraesentans regna, praeficias, banatus et comitatus dictionaris hungariae. Historici genere strictim perspectiva.* Viennae, 1754. 41.

A király álló alakos falképe is több helyről ismeretes. A már említett abaúji Csécsen – ahol a hagyomány szerint feltételezhető a László-legenda is – a diadalív két felén Szent László és Szent István képét ismerte fel Divald Kornél a század elején.¹⁰ Miként a megye egyik középkori központjában, *Abaujváron* is feltehetően Szent László XIV. századi mellképe látható a diadalív béléletén.¹¹

A szomszédos Torna megyei *Tornaszentandrás* ikerszentélyes román kori templomát az itt is birtokos Bebek család bővítette és díszítette a XIV. század közepén. A hagyományos ikonográfiai program szerint megfestett templomban ismét a diadalív béléletén tűnik fel László és István álló alakos, közel embermagasságú képe. Ezen freskókra már az 1731. évi Canonica Visitáció is utal: „Igen régi temploma a szomszédos dombocskán áll, romjaiban rejtőzik. Nincs tetőzet, nélkülözi a falak javítását. Benne a szentély diadalíve alatt és középen szentek gyönyörűséges képei láthatók.”¹²

A közel két évtizede helyreállított templom falképeinek feltárásakor e freskók zöme is napvilágra került. Sajnos a diadalív alsó részén az erős nedvesedés felismerhetlenné tette az ottani festésnyomokat, így László és István képeit is, melyek csak mellkastól felfelé maradtak meg. A diadalív északi oldalán a szószék korlátjával egy magasságban egy Anjou-liliomos koronával ellátott királyfejben László királyra ismerhetünk. Arcának helyéről hiányzik a vakolat – korántsem elképzelhetetlen, hogy a falut is elpusztító törökök verték le. Testét vállától lefelé igen dekoratív prémes palást fedi. Hasonló a megformálása a déli oldalon megfestett Istvánnak is, akinek azonban attribútumai is felfedezhetők: kezében országalmát és jogart tart. Mesterükben a XIV. század közepének magasán iskolázott művészére ismerhetünk, aki jól ismerte kora udvari kultúráját és a Bebek megbízásából bizonyára Gömörben is dolgozott.

10 Radocsay 1954. 125.; *Dvuraková, Vlasta-Krásá-Jan-Stejkal, Karel: Stredoveka nástenna mal' ba na Slovensku. Praha-Bratislava, 1978. 82.*

11 Radocsay 1954. 108.; *Genthon István-Szentiványi Gyula: Abauj-Torna vármegye és Kassa műemlékei. Budapest, 1940.*

12 *Valter Ilona: A tornaszentandrás r. k. templom kutatása. HOM Évkönyve XIX. (1980) 105.*